

PILAITĖS VAIDUOKLIS¹

Tikra istorija

PAAIŠKINIMAS

Jei mums įdomūs nutikimai, pagimdyti vienos vaizduotės, tai dar labiau mūsų pramogai turi pasitarnauti tie, kurie yra gryna tiesa ir nieko daugiau. Istorijėlė, pavadinimu PILAITĖS VAIDUOKLIS, yra tokios rūšies; visa, kas čia aprašyta, atsitiko mano namuose. Maniau, kad, be pramogos, ji skaitytojams gali duoti naudos, nes parodys jaunimui, linkusiam lengvai patikėti antgamtiškais dalykais, kad reikia visuomet stengtis nepasiduoti klaidinančiai išorei ir kad niekad panašiomis aplinkybėmis nereikia gailėti nei laiko, nei pastangų išsiaiškinti apgaulingos pamėklės šaltinį. Viskam, kas pas mane įvyko, buvo panaudotos tik paprasčiausios priemonės, o kas nutiktų, jei tiems monams sustiprinti būtų pasitelkti laisvieji menai ir tikslieji mokslai; ir kokių tik stebuklų negalima padaryti, padedant *chemijai*, *fizikai* ir *mechanikai*? Didžiausi burtininkai buvo ne kas kita, kaip mokslininkai, komusai ir pinetai².

Turėjau ir kitą dingstį tą įvykį paskleisti pasaulyje – daugelis apie jį girdėjo, bet, kaip paprastai būna, nežinančiam pasakodamas kiekvienas kažką savo nuožiūra pridėdavo ar atimdavo, ir tai ne visuomet buvo teisinga anos scenos veikėjų atžvilgiu, o kai kuriems gal net ir pakenkė; galiausiai keliaudamas iš lūpų į lūpas pasidarė taip į save nepanašus ir toks man pačiai nemalonus, kad dabar, pasitaikius tinkamai progai papasakoti viską, kaip buvo, nedelsdama atiduodu spaudai.

***

Žmoguje yra kažkas paslaptina, kas mums žadina antgamtinių žinių troškimą. Visa tai, ko negalime suprasti, mus nenugalimai traukia. Kai tik nakties sutemos užkloja dangų, o ilgi šešėliai blankioje žvaigždžių šviesoje, regis, ima klaidžioti žemės paviršiumi, tuoj pat mūsų vaizduotė mums iškelia tūkstančius pamėklių, kurios neturi jokio tikrumo. Mums atrodo, kad matome, girdime, bet jei atrandame to klaidinančio įspūdžio šaltinį, gailimės, kad sužinojome, jog nieko antgamtiško ten nėra. Ypač moteriškai lyčiai priskiriamas lengvatikiškas potraukis viskam, kas tik sužadina gyvą vaizduotę. Tačiau taip nėra; vyrai nėra nuo to laisvi, visa žmonių giminė pasiduoda šiam paklydimui, jei tai paklydimu galima pavadinti. Veikiau reiktų manyti, kad mūsų siela suvokia esybes, kurių negali pagauti juslės, ir klaidingai apie jas sprendžia, nes materialusis sielos apvalkas trukdo įsitikinti tuo, apie ką dabar tegali spėlioti; o kad tos spėlionės kyla lygiai vyrų kaip ir moterų galvose, yra visiškai akivaizdu – netgi tų, kurie dedasi didžiausiais drąsuoliais ir nori vaidinti niekuo netikinčius. Tai patvirtina prieš keletą metų man nutikęs įvykis: jis aiškiai įrodo, kad visi bet kokios lyties, bet kokio amžiaus ir bet kokio protingumo žmonės pasiduoda toms pačioms silpnybėms, ir visi visuomet patiki antgamtiniais dalykais, jei jiems nepavyksta išsiaiškinti, kad tai vis dėlto yra natūralus reiškinys.

¹ Pilaitė – dvarvietė Vilniaus apylinkėse, kur anuomet gyveno O. Mostovska; dabar Vilniaus Pilaitės mikrorajonas. Dvarvietė yra gražioje vietovėje prie Sudervės upelio ir Salotės ežero, nuo XVI a. čia veikė malūnas, buvo sukurta keliolikos tvenkinių sistema. A. H. Kirkoras kelionių po Vilnių vadove (1856) pažymi, kad „čia gyveno kadaise talentu ir keistenybėmis garsėjusi [Ona] Olimpija Radvilaitė grafienė Mostovska, keleto romanų autorė, iš kurių įsimintinas *Pilaitės vaiduoklis*“.

² Comus, tikr. Nicolas-Philippe'as Ledru (1731–1807), Europoje žinomas XVIII a. prancūzų fizikas ir iliuzionistas, rodydavęs publikai triukus iš savo mokslinių eksperimentų su garsu, šviesa, elektra, magnetizmu.

Gali būti, kad autorė apsiriko, nurodydama antrojo mokslininko pavardę, arba įsivėlė korektūros klaidą; tikriausiai turimas minty Philippe'as Pinelis (1745–1826), prancūzų gydytojas, laikomas vienu modernios psichiatrijos pradininkų, tyręs psichinių ligų kilmę ir gydymo būdus.

Gyvenau kaime dviejų asmenų draugijoje – nors abu pasižymėjo puikiu protu ir išsilavinimu, vis dėlto taip skyrėsi savo charakteriais, kad dėl jokio dalyko negalėdavo sutarti. Tai vedė juos į nesibaigiančius pokalbius. Kadangi tie žmonės dar gyvi ir jiems gali būti nemalonu skaityti savo pavardes ar būti minimiems šioje istorijoje, nutylėsiu jų vardus ir suteiksiu kitus. Idalija (taip vadinsiu savo vienatvės bičiulę), didžiai protinga ir tūkstančius puikių talentų turinti panelė; Edmondas, melancholiško būdo, gerai išsilavinęs menų srity, nuostabus piešėjas ir tikrai kilnus žmogus, – tai jie jau pusantrų metų gyveno su manimi kaime ir sudarė visą mano draugiją, o jų charakterių priešybė man buvo tuo smagesnė, kad nesuderinama jų mąstysena neleido mums niūriai tylėti. Dažnai pykdė mus Edmondas tvirtindamas, kad mūsų lyčiai negali būti patikėtos paslaptys, kad bijome antgamtinių reiškinių ir tikime burtais, be to, jokių sumanymų nesiblaškydamos neišpildome iki galo. Nežinau, kiek dar jis būtų mums porinės lygiai malonius dalykus, jei nepaprastas nuotykis vienu ypu nebūtų nutraukęs šios rūšies šnekų ir nebūtų taip jį užvaldęs, kad pamiršo visa, kas iki tol su juo dėjosi.

Gyvenu laukinėje vietovėje; atrodo, kad čia sau gūžtą susisuko niauri laumė. Girios, regis, krašto neturinčios, kalvos, ežerai ir dvi senovinės pilys – viena saloje vidury ežero, jau seniai paversta į paniurusį vienuolyną, kita – žydinčioje pievoje; medžiai ir kiti augmenys išsikerojo aplink tuos senovinius paminklus, kurie primena buvusius šios vietos valdovus, kunigaikščius Z...ius, nes taip vadinasi ir kaimas, kuris kadaise buvo šių valdų sostinė. Toji pilis buvo pastatyta ant kalvos. Vargiai galima aptikti pėdsaką, kad kitąkart ten mūro būta: aukštas pylimas apaugo tankiu šilu, ir, lyg meistro rankai patvarkius, senojo kiemo vieta liko tuščia, tik tarsi puošmenai kur ne kur išaugo medeliai. Patekti ten galima tik dviem keliais iš priešingų pusių: iš vienos atsiveria nedidelis laukelis, už jo – tamsi giria; iš kitos akis užmato vien didžiulį ežerą ir aukštą bokštą, į kurį įkelti varpai, kartais atsiliepiantys liūdnu balsu, dar labiau sutirština šios vietovės skleidžiamą melancholiją. Nuo tada, kai likimas lėmė apsigyventi šiame kaime, pamėgau piliakalnį ir man patikdavo ten po ilgos iškylos atsikvėpti; pastačiau palapinę, kuri mane pridengtų nuo audros ar lietaus, jei per ilgai užtrukčiau čia skaitydama ar mąstydama ir būčiau užklupta blogo oro. Kiek kartų ten buvojant mintys nuklysdavo į praėjusius amžius, kiek kartų, įsiliepsnojus vaizduotei, tarsi regėdavau klaidžiojančius šios kadaise judrios, o dabar apleistos vietovės senuosius gyventojus. Bet netrukus nutiko šis tas nepaprasta, ir nuošalią erčią pamėgusių lankytojų svajonės virto tikrove.

Vieną dieną, kaip man įprasta, patraukiau su knyga į tą vietą, visų gyventojų Pilaite vadinamą, o kad rytas buvo neapsakomai gražus, paliečiau ten atnešti ir mano pusryčius; man pavalgus, tarnai pasišalino, ir aš likau viena. Skaičiau labai ilgai, o pamačiusi, kad saulė jau persisvėrė per pusiaudienį, susiruošiau namo ir tada netoliese išvydau jaunuolį ant žirgo. Tai buvo Edmondas, kuris grįžęs iš pasivaikščiojimo ir neradęs manęs namie sumojo, kad aš greičiausiai leidžiu laiką Pilaiteje, ir čia atkako. Atsistojau, jis norėjo nušokti nuo žirgo, bet tarsi iš žemės tarp manęs ir žirgo pratrūko dejonė, sulaukysiu jį raitą, o mane prikausčiusi vietoje. Kai atsitokėjome iš nuostabos, pradėjome ieškoti tos nesuprantamos dejonės priežasties, bet mūsų pastangos neatnešė vaisių; perėjome visą šilėlį – jau buvo įpusėjęs spalvis, krito lapai, taigi galėjome nesunkiai jį peržvelgti. Nuo aplinkinių laukų augmenys jau buvo visiškai nuvalyti, ir nors visa matėsi kaip ant delno, nė praskrendančio paukščio nepastebėjome. Oro ramumas neleido manyti, kad tai vėjas, įsikęs tarp medžių, galėjo kokį nors garsą sukelti. Varpai tylėjo, pusiaudienio metas gyventojus buvo suvadinęs į namus prie pietų stalo. Nepaisant visų mūsų pastangų ir spėlionių, nebuvo visiškai jokios priežasties, kuri mums paaiškintų, kas galėjo išleisti tą klaidingą dejonę, kuri – tuo negalėjome abejoti – pasigirdo iš žemės beveik po mūsų kojomis. Grįžome į namus dėl to labai susijaudinę, Edmondas dar ilgai ieškojo fizinių to reiškinio priežasčių; galiausiai prisipažino negalįs jų rasti, tačiau kartu su mumis nusprendė, jog turėjo būti kažkas, ko nepastebėjome, bet greičiausiai visa tai pasikartos ir galbūt antrą kartą mums geriau pasiseks atskleisti, ko iki šiol nevaliojome suprasti. Visą dieną iki gilos nakties praleidome kalbėdami apie įvairiausias lygiai nepaaiškinamus atsitikimus, ir tos kalbos nukrypo prie visokių istorijų apie vaiduoklius. Edmondas, kaip jam įprasta, neigė egzistuojant tai, ko negalima patirti jauslėmis, ir laikėsi nuomonės, kad visa vyksta natūraliai, tik reikia dalyką nuodugniai iširti; Idalija

sutiko, kad ši nuomonė teisinga, o aš sakiau, kad gali būti esybių, kurių nesugauna mūsų joslės, ir daviau pavyzdžių iš istorijos, kaip antai: Pompėjaus regėjimas prie Afrikos krantų, kai jam pasirodė Romos Genijus ir išpranašavo mirtį³, šmėkla, pasirodžiusi Brutui⁴, ir tai, ką Plinijus apie savo belaisvį pasakoja,⁵ ir daugelis panašių. Tačiau mano iškalba nuėjo veltui – Idalija ir Edmondas pirmą kartą sutarė vienas su kitu ir bandė mano nuomonę nuneigti, bet aš jos tvirtai laikiausi, taip ir išsiskyrėme. Rytojaus dieną atrodė, kad visai pamiršome tai, kas nutiko ir apie ką tiek daug kalbėjome. Po kelių dienų pamačiau Edmondą neapsakomai sutrikusį. Smalsiai tyrinėjo visus kambarius ir apartamentus, atrodė, tarsi skaičiuotų žmones ir sektų, ar tik kuri šeimos moteris neišeina, tačiau visas rado savo vietose, kiekvieną užsiėmusią jai paskirtu darbu. Dargi labai žingeidžiai klausinėjo, ar kas nors, važiuodamas pro šalį, nesustojo pasivaikščioti Pilaitėje, tačiau atsakymą gavo vieną – nieko nebuvo, niekas nieko nematė. Norėjome sužinoti, kam ta nepaprasta apklausa. Iš pradžių Edmondas nenorėjo mums aiškintis, bet pats vienas nebeištvėręs patirtos nuostabos, o gal net ir išgąščio, taip paaiškino savo reikalą:

– Atsimenate, ponios, kaip prieš keletą dienų Pilaitėje išgirsta dejonė, kurios negalėjome paaiškinti, užvaldė mūsų mintis? Atrodo, kad ponioms tai jau pasimiršo, tačiau man atsitiko kitaip. Norėjau būtinai atskleisti dejonės priežastį, dėl to kasdien ėjau į tą vietą, bet nieko nei girdėjau, nei mačiau. Šį rytą ta pačia dingtimi nužingsniavau į aną šilėlį ir štai tiesiai prieš save išvydau prie palapinės sėdinčią būtybę. Vos ją pamatęs, iškart sumojau, kad tai negali būti nė viena iš jūsų, ponios, nes ką tik abi palikau savuose kambariuose. Toji būtybė ant kelių laikė didelę juodą knygą, atrodė atidžiai skaitanti, buvo nuo galvos iki kojų apsigobusi tamsiu vualiu. Nuostabos ir smalsumo apimtas, skubiai patraukiau jos link, tačiau mano žingsnių šiugždesys pertraukė jos skaitymą – atsigrėžė į mane, pakilo, iš lėto žengė kelis žingsnius ir pranyko tarp krūmų. Buvau artutėliai, beveik galėjau ją sučiuoti, betgi niekur negalėjau jos surasti, nors paskui ilgai ieškojau.

Idalija garsiai nusijuokė, o aš gūžtelėjau pečiais:

– Tave buvo apėmusi karštinė, – tariu jam, – arba pamatei dvasią, o juk visuomet man prieštaravai, kad dvasių nebūna.

Idalijos pajuokos užgautas Edmondas nieko neatsakė, tik pasišalino apniukusiu veidu ir visą dieną niekam nė žodžio nepratarė. Netrukus, kaip man įprasta, leidau laisvas valandas toje pat Pilaitėje ir išeidama iš ten pamiršau knygą, taigi sutikusi Edmondą savo svetainėje paprašiau, kad ją parneštų, ko jis iškart ėmėsi, bet iš Pilaitės sugrįžo tik po kelių valandų. Gražindamas man knygą buvo taip suglumęs, kad paklausiau, ar tik nesusirgęs, o gal vėl toje vietoje jį kokia dvasia aplankiusi.

– Juokis, ponija, – atsakė, – bet tikrų tikriausiai kažkas antgamtiško toje vietoje dedasi: vos tik užkopiau į kalvelę ir štai pamačiau baltą figūrą, rodos, žemės nesiekiančią; stovėjo priešais mane ten, kur kitas išėjimas iš Pilaitės. Juk žinai, ponija, kad nuo vieno praėjimo iki kito yra šimto trisdešimties žingsnių atstumas. Būtybė nejudėjo, galėjau kuo puikiausiai matyti visą jos stuomenį, jis atrodė beveik peršviečiamas, apsiaustas plonu baltu vualiu; kai atitokau iš nuostabos, skubiai pasileidau bėgti jos link, bet, man pasiekus pusiaukelę, būtybė apsisuko, tada iškilmingai ir labai lėtai žengdama išnyko tiesiog man akyse. Užtrukau keletą valandų jos ieškodamas, bet, kaip ir pirmą kartą, veltui stengiausi atrasti tos keistos šmėklos pasirodymo priežastį.

– Tu negaluoji, vargšas Edmondai, – atsakiau su užuojauta. – Skaičiau vokiškame laikrašty, kad toks labai mokytas žmogus ilgą laiką regėjo tūkstančius būtybių, kurių niekas nematė. Jam atrodė, kad su juo sveikinas, kalba, patarimus duoda, toje draugijoje regėjo ir mirusius, ir gyvus asmenis, ir labai gerai pažįstamus, ir apskritai niekada nematytus ir taip dieną ir naktį, namuose ir gatvėje. Kartais jų minia jam atrodydavo tokia didžiulė, kad kiti matė, kaip jis spraudžiasi į kokį savo kambario

³ Gnėjus Pompėjus Didysis (Gnaeus Pompeius Magnus, 106 m. pr. Kr.–48 m. pr. Kr.) – sen. Romos imperijos politikas, karvedys.

⁴ Markas Junijus Brutus (Marcus Junius Brutus 85 m. pr. Kr.–42 m. pr. Kr.) – sen. Romos Respublikos politikas, dalyvavęs rengiant sąmokslą prieš Romos dikratorių Gajų Julijų Cezarį, vienas jo žudikų. Pasak Plutarcho, kelios dienos prieš mūsų priėmimą buvo sutriuškinta Bruto kariuomenė, jam pasirodžiusi nužudytojo Cezario šmėkla ir pasakiusi: „Pasimatysime prie Filipų?“

⁵ Plinijus jaunesnysis savo laiške bičiuliui rašo, kad dvi baltai apsitaisiusios šmėklos apkirpo jo belaisvį, kol tasai miegojo. Tai matė ir kiti vergai. *Aut. past.* Plinijaus jaunesniojo (62–113) LXXXIII laiškas Surai.

kampą, bijodamas būti nuslėgtas. Ir taip tęsėsi, kol sužinojo vienas išmintingas gydytojas, artimas jo bičiulis, kuris jį aplankė, norėdamas įtikinti, jog tai liga. Mokytas žmogus davėsi įkalbamas ir sutiko, kad bičiulis imtųsi jį gydyti; po to kelias dienas gėrė gaivinamuosius gėrimus, paskui jam nuleido daug kraujo: tos operacijos metu jam atrodė, kad jo kambary susidarė baisi spūstis, o susigrūdusių būtybių apranga labai ryškių, netgi švytinčių spalvų. Bet pamažu visi tie pavidalai ėmė blėsti, pasidarė panašūs į šešėlius, galiausiai visai išnyko – nuo tada nieko panašaus daugiau neregėjo. Šis įvykis, Edmondai, paremia mano išvadą: tikriausiai sergi. Ar nori, kad pakviesčiau gydytoją?

Edmondas kantriai manęs klausėsi.

– Ne, – tarė, kai baigiau, – nė kiek neabejoju, kad tai, ką mačiau jau antrą kartą, nėra mano vaizduotės monai. Mano juslės visiškai sveikos ir mano kraujo kiekio nereikia sumažinti.

– Tai ir toliau manai, kad toje vietoje tau pasirodo kažkas nepaprasta?

– Esu tikras.

– Tai kodėl gi aš nieko nematau?

– Šito nežinau, – atsakė Edmondas, – bet jei tuo pačiu metu, tai yra tarp penktos ir šeštos, toji būtybė man pasirodė dar kartą, būk, ponai, kasdien tuo laiku Pilaitėje, gal pamatysi tą šmėklą kaip ir aš.

– Sutarta, – pasakiau.

Rytojaus dieną numatytu laiku liepiau nunešti Pilaitėn mums kavą, o mes – tai yra aš, Idalija ir Edmondas – patraukėme ten pirmi. Vos tik pakilome į kalvelę, Edmondas sušuko:

– Štai ji! – ir nubėgo it žaibas. Netrukus sugrįžęs prabilo sutrikusiu balsu:

– Jau buvau ją bečiumpęs, bet ji vėl akyse dingo kaip šešėlis.

– Kas? – sušukome abi.

– Argi nieko nematėte?

– Ne, visiškai nieko.

– Labai keista, nes niekada taip aiškiai nebuvo pasirodžiusi. Koks dailus stuomuo! Kokia figūra! Ne, toji būtybė negali būti mirtinga moteris.

– Dievaži, Edmondai, – pasakiau, – nieko nepastebėjome, nors taip atidžiai stebėjome ten, kur sakaisi matęs tą nepaprastą vaiduoklį. Edmondai, man neramu dėl tavo proto.

Idalija kvatojosi.

– Juk vyrai, – tarė, – mums priskiria silpnbę tikėti antgamtiniais reiškiniais, o štai jaunuolis, kuris vidury dienos vaiduoklius mato.

– Idalija! – tarė Edmondas užsigavęs. – Ne, mano pojūčiai nėra pasimaišę, prašau liautis prunkštavus.

Supratome, kad Edmondas įsižeidė. Grįžę namo beveik visą naktį praleidome aiškindamiesi tą keistą nutikimą. Nuo to laiko kasdien eidavome į Pilaitę ir beveik nebuvo dienos, kad Edmondas tos šmėklos nematytų. Jau nebėgo paskui, apsirato su ja, tačiau tapo liūdnas ir giliai susimąstęs, beveik niekuomet apie nieką kitą nekalbėdavome, tik apie stebuklingą būtybę, arba Pilaitės vaiduoklį, – taip pavadinome tą nesuprantamą esybę, kurią ligtol vien Edmondo akys regėjo. Taip prabėgo pora savaičių, kai vieną dieną, įėjusi į tą užburtą vietą, Idalija sušuko šiurpiu balsu:

– Štai ji! – ir susmuko ant žemės.

Prišokome prie jos, veidas buvo išblyškęs kaip balčiausia drobė, iš akių sruvo ašaros. Vos ne vos ją pakėlė ir parvedė namo. Kai jau valiojo kalbėti, paklausėme, kas atsitiko.

– Prisipažįstu, – jos balse tebesigirdėjo išgąstis, – blogai elgiausi, šaipydama iš Edmondo. Šmėkla, kurią jis regi, ir man pasirodė. Buvo visiškai tokia, kaip sakė Edmondas.

– Keista, – tarė šis, – kaip tik šiandien nieko nemačiau.

– Ir aš nieko nepastebėjau ir nepajutau, – tarė mums svetimas balsas, – nors gulėjau kaip tik ten, kur šmėkla pasirodo, ir ji turėjo iškilti tiesiai virš manęs.

Sulig tais žodžiais pastebėjome kaimyną, kuris iš smalsumo norėjo savo akimis įsitikinti, apie ką tiek daug girdėjo, todėl apsirengė prastais drabužiais ir nuėjęs į Pilaitę keletą valandų praleido gulėdamas ir laukdamas vaiduoklio valandos. Stebėjomės jo narsa. Anaipol ne lengvatikis kaimynas

prisiekė, kad nors šįkart nieko nematė, tol persekios užsispyrusią dvasią, kol suseks. Visi mes linkėjome nenustoti ryžto taip pagirtinam užsiėmimui.

– Bet, deja, – pridūrėme, – atsitiks maloningajam ponui taip, kaip Idalijai.

– Tikriausiai pamatysi, ir kas žino, ar nebūsi nubaustas už savo įtarumą, – atsiliepė Edmondas. – Pažvelk į Idaliją, štai susirgo persigandusi, o juk iš pradžių nenorėjo patikėti.

– Pripažink, Edmondai, – įsiterpiau aš, – kad vyrai niekur nemoka būti nuoseklūs: anksčiau viskam prieštaravai, o dabar priešingai – tavo lengvatikystei ribų nėra; neseniai buvai taip aršiai nusiteikęs prieš visokius apreiškimus, mokymą apie dvasias vadinai proto karštine, o tuos, kurie apie tai rašo, pavojingais mulkintojais; dabar ne tik dvasias pripažįsti, bet dar daugiau – suteiki joms žmogiškų silpnybių, nori jas matyti pajėgias kerštui. Edmondai, būk atsargus, netrukus ir vaiduokliais patikėsi.

– Gana, gana, – tarė Idalija, – nutilkite amžiams apie tai. Jau viskuo įsitikinau, nebenaupliokim tos paslapties.

– Ir kodėl gi ne?

– Nes manau kaip ir Edmondas, kad įkyriai aiškindamiesi galim kažkokią nelaimę užsitraukti.

Čia kaimynas su mumis atsisveikino, ir nors visi nuėjome kas sau ilsėtis, bet ne visi miegojo ramiai. Rytojaus dieną Edmondas prisipažino, kad iki išnaktų mąstė apie tą keistą įvykį. Išaušęs rytas visems atnešė netikėtumą kupiną dieną. Keli žmonės iš kaimynystės ir visi namiškiai būreliu patraukėme į Pilaitę. Jau niekas ilgiau negalėjo abejoti, dvasia visiems pasirodė: vieni buvo ratu apsupę tą vietą, kiti užlipę ant kalvelės, ir visi pamatė tą figūrą. Kilo riksmi, sumišimas, vieni pasileido prie jos, kiti stovėjo kaip įbesti; tie, kurie apsupę saugojo, iš skirtingų pusių bėgo į rato vidų. Niekas dvasios nesutrikdė. Iškilmingai nuėjo ir visų akyse susigėrė žemėn, kuri ir paslėpė ją nuo mūsų akių. Nuo to karto kasdien pasirodydavo, daugiau ar mažiau leidosi regima. Kartais jos ūgis buvo vidutinis, kartais – aukštas ir įspūdingas. Įsidrąsinę ir apsiratę su tokia nepaprasta viešnia, kalbinome, šaukėme ją, bet ji niekaip neatsiliepė. Visuomet toje pačioje vietoje, visuomet tylinti, visuomet stebuklingai pranykstanti mums iš akių, ji tapo neišsemiamą pokalbių tema.

Edmondas pasinėrė į melancholiją, pradėjau baimintis, kad nesušlubuotų jo sveikata. Ankstyvoje jaunystėje aistringai mylėjo vieną jauną ir dailią moterį, kurią belaikė mirtis pakirto; įsiaudrinta vaizduotė palenkė jį prie minties, kad gal tai ji jam pasirodo. Netrukus tas netikęs spėjimas tapo jo numylėtu užsiėmimu: nekantraudamas laukdavo įprastos valandos, niekuomet jos nepraleisdavo ir visuomet grįždavo dar liūdnesnis. Vieną vakarą, kai sėdėjome kiekvienas paskendęs savo mintyse, išgirdome gitaros skambesį. Visuose namuose nebuvo jokio panašaus instrumento. Iš nuostabos visi apstulbome, ištempėme ausis ir išgirdome labai malonų balsą, dainuojantį tokias eiles:

Visų, kas gyvas, o naktie motule!
Akis uždenki nuo manęs šešėliu,
Tavo galybėj užmigusių būtybių
Tegul nežadina mano daina.
Liepki pasauliui visiškai nutilti,
O aš vienintelė iš tvarinių budėsiu
Šią iškilmingą ir baugią valandą,
Kai dvasios nužengia į žemę.
Čia aš klajoju, kol aušra nušviečia
Savo spinduliais žmonių pasaulį.
Mano kančios nesiliaus tol,
Kol mylimojo dvasia su manąja nesusijungs.
O jūs, mirtingieji, jūs tariatės,
Kad meilė kapuose išnyksta,
Tegul jus įtikins mano likimas,
Kad tasai jausmas tęsiasi amžiais.
Tu, kurs apraudi mano mirtį belaikę,
Nusiramink, aš dar būsiu tavo.

– Koks balsas! – sušuko Edmondas, kai mus nustebinusi melodija nutrūko. Atsitiktinumas kaip tyčia lėmė, kad Edmondas sėdėjo ties langu, už kurio pasigirdo gitara ir balsas. Norėjo pažiūrėti pro jį, bet buvo uždarytos langinės, o tuo metu keli akordai ir liūdni, iš širdies gilumų išsiveržę atodūisiai visa užbaigė. Išbėgome laukan, tačiau, be panaktinių, nebuvo gyvos dvasios; perbėgome namus, kiemus, sodus, niekur neaptikome nė pėdsako, kuris mums tą paslaptį atskleistų. Daugelis svetimų žmonių bei tarnų balsą ir instrumentą girdėjo, bet niekas nieko nematė ir manė, kad tai viena iš mūsų linksminasi.

– O Dieve, – liūdnai prabilo Edmondas, – kas čia tuose namuose dedasi!

Čia pat užsimiršo, tarsi būtų likęs vienas pats, ir neaiškiai kažkokius žodžius sau kartojo, iš kurių tik vieną frazę supratome: „Terese! Jautrioji Terese! Palūkėk... Netrukus susitiksime.“

Taip jam susijaudinus, labai persigandome – Edmondo fantazija, esą jį lanko mirusios mylimosios dvasia, galėjo kainuoti jam gyvybę. Nusprendėme kitur nukreipti jo mintis ir jausmus, kad, pradėjęs iš naujo aiškintis tą įvykį, iš jaudulio nebedarytų savo sveikatai kenkiančių išvadų.

– Klausyk, – tariau, – Edmondai, ta pamėklė, tos dejonės, tas balsas, kuris šiandien čia, po kambario langu, pasigirdo – visa tai specialiai padaryta apgauti nežinančius, kaip viskas vyksta. Tai mūsų darbas – mano ir Idalijos.

Edmondas prapliupo juoktis.

– Tik nemanykit, kad iš jūsų akių nesimato, kam šitas melas! Kerėti jūs mokate, ir dar kaip, bet jūsų kerai slypi akyse ir jūsų būde. Leiskite šįkart jūsų paprašyti – pasistenkite mane geriau vertinti. Kas patikės, kad taip ilgai galėjo neišaiškėti pokštas, ir dar moteriškių sugalvotas; jeigu jūs būtumėte tą stebuklą padariusios, seniausiai būtumėt pačios man jį atskleidusios. Tačiau štai ir dabar matau, kaip nuliūdote. Numanau, dėl ko čia taikotės man tą pokštą iškrėsti: bijote, kad per daug nepasiduočiau melancholijai ir gal nenumirčiau... Būkite geresnės nuomonės apie vyrų protą, mes mokame visus savo gyvenimo įvykius ištvirti narsiai ir kantriai. Baimė ir baisūs jos padariniai – moterų reikalas, pasistenkite nepamiršti, kad esu vyras.

Po tos kalbos įsitikinome, kad be reikalo stengėmės palengvinti jo mintis: palikome tai laikui, kuris turėjo pabaigti visą tą istoriją. Todėl nieko Edmondui neatsakėme, šmėkla vaidenosi ir toliau įprastu būdu; nors ir ne kasdien, bet kartas nuo karto, o tomis dienomis, kai ji nesirodydavo, visuomet kažką girdėdavome.

Vieną giedrą naktį sėdint po namų langais mus apsiautė tokia maloni atmosfera, kad aromatas, kurį pajutome, pranoko visa, ką Azijos ir net pačios Arabijos gyvenojų geidulinga prašmatnybė galėjo sukurti. Mūsų susižavėjimas pasiekė viršūnę, kai dar kartą išgirdome gitaros akordus, ir tas pats balsas, tik iš aukštai, tarsi iš debesų atitekantis, lėtai ir jausmingai giedojo tokius žodžius:

O, amžinųjų dvasių gretos gausingos!

Iš malonaus prieglobsčio jūsų ištrūkusi,

Jaučiu vėl meilės galybę,

Čia, kur buvau laiminga ir mylėta.

Dangaus dukra, kuriai atvertos dausos,

Liūdnajame krašte ieškoti laimės turi.

– Ne, to jau per daug, – sušuko Edmondas.

Visi tylėjome, veltui būtume ieškoję, iš kur sklinda balsas, nes jis aiškiai plaukė oru virš mūsų galvų: jusles kerinti kvapni atmosfera, tyli naktis, nušviesta tūkstančiais žiburių, kuriuos Dievas įžiebė ant skliauto, jausmingas ir į širdį įsismelkiantis balsas, nematomo ar veikiau skrajojančio giedotojo mistiniai žodžiai, po jų iškilminga tyła – visa tai užliejo mūsų sielas švelniausiu jausmu, kiekvienam iš mūsų norėjosi pulti ant kelių, garbinti Visagalį, kuris tokiu pasigėrėjimu pripildo mirtingųjų širdis. O, stebuklingas malonumas, kuriuo sotinasi jautrumu apdovanotos sielos! Ne! Abejingos ir uždaros širdys, jūs to niekada nesuprasite. Visa, kas pasaulyje gražu, patrauklu ir subtilu, jums yra prarasta. Jūs negyvenate, jūsų buvimas panašus į vijoklį – veda jus ilgu ir vingiuotu gyvenimo taku be jaudulio,

vienodai. Atšalę jūsų jausmai niekada nepajvairina viena į kitą panašių dienų. O kai visiems lemta baigtis pertrauks jūsų dienų grandinę, nė vienas jūsų paskutinės valandos liudininkas neišspaus ašaros prie jūsų mirties patalo, nė viena jautri širdis nenumes žiedelio į jūsų kapą ir karštomis jausmo ašaromis nesusildys šalto akmens, kuris užvers jūsų palaikus! Niekas jūsų nemylėjo! Nes jūs nieko nemylėjote! Gyvenote! Bet nejausdami. Praėjote ir niekas jūsų buvimo neprisimena. O jautrumė! Šventoji kilnių širdžių dorybė! Koks būtų pasaulis be tavęs? Visa kūrinija be tavęs būtų netobula; dievybė, tave siųsdama, pabaigė savo dovaną. Su tavimi ir per tave esame laimingi.

Tokių minčių apimti tylomis išsiskirstėme kas sau ilsėtis. Kai siela pilna, žodžių trūksta. Netrukus miegas užmerkė mums akis, ir tūkstančiai sapnų užliūliavo malonia savo regimybe – dienos įvykių ir saldžių svajonių švelniais atspindžiais. O kai saulė išsklaidė nakties tamsą, tikrovėje patirtas įvykis susiliejo su nakties pamėklėmis, kurias pagimdo snaudžiančios juslės, tad visa, kas anksčiau nutiko, palaikėme sapnu.

Tiek daug antgamtinių reiškinių atkreipė visos apylinkės dėmesį. Ne vienas tam tyčia pas mane atvažiuodavo, kad tuos stebuklus pamatyti. Niekada apie nieką kitą nekalbėdavome, tik apie P[ilaitės] vaiduoklį. Kartą Edmondas, rodė, prabudo iš savo ilgo sapno.

– O dangau! – sušuko vieną dieną. – Viską dabar atiduočiau, kad tik koks išmintingas teologas ir kartu fizikas galėtų čia atvažiuoti!

Vos tai pasakė, – tarsi tie žodžiai kokią magišką galią būtų turėję, – išgirdome ratų tarškesį: įvažiavo ekipažas ir iš jo išlipo kun. P. – asmuo, pasižymintis kaip tik tokiomis savybėmis, kokių pageidavo Edmondas. Šisai nedavė nė šeimininkei svečio sutikti; kvapo pritrūkdamas štai jau pasakoja nutikimą, kuris penkias ar šešias savaites stebina šio krašto apylinkių gyventojus. Išmintingas ir protingas žmogus klausosi jo šypsodamas, o paskui klausia mūsų, ar tasai jaunuolis yra sveiko proto. Mūsų atsakymas verčia mokytą vyrą susimąstyti, tuoj pat paprašo arklių, nes tuokart yra pernelyg pavargęs eiti pėsčiomis. Patenkiname jo prašymą, jis nuvyksta į nurodytą vietą, bet nieko nemato; ieško fizinių priežasčių – ar tik ne kokia nors optika ar garavimas gimdo tą paklydimą, bet nieko negali rasti: daro visokius bandymus, nuodugniai tiria vietovę, šilėlį, dirvą, ieško pačioje žemėje, ar kokioms nors dujoms išsiskyrus, negalėtų susidaryti tasai pavidalas. Galiausiai nieko neranda ir grįžta nustebeš, širdies gilumoje abejoja, bet iš mandagumo nekelia aikštėn savo slaptų minčių; klausinėja žmonių, paprašo, kad ir Idalija dar kartą plačiai papasakotų, ką jau tūkstantį kartų jam Edmondas išaiškino, ir, užuot ką nors supratęs, vis labiau kažkokį neaiškumą čia įžvelgia. Pagaliau mums paskelbia kelias dienas paviešėsiąs, kad atskleistų tokį keistą ir nesuprantamą nutikimą.

Rytojaus dieną, tuo metu, kai pasirodo dvasia, visi iki vieno namiškiai palaiko mums draugiją. Pakeliui garbingasis vyras užima mus išmintingais svarstymais. Anot jo, religija liepia tikėti, kad sieloms, atsiskyrusioms nuo kūno, reikia mūsų maldų; Bažnyčia liepia maldauti Dievo, kad jų kančias sumažintų ir greičiau pas save pasikviestų. Melstis reikia, bet dvasia neturi dėl ko mums priminti šią pareigą; doras žmogus ją atlieka, o nereliginam tokios užuominos būtų veltui. Šventajame Rašte yra pavyzdžių, bet dabar Dievui tokių stebuklų nebereikia. Davė mums tikrą religiją, savo krauju mus atpirko – šitie stebuklai užtvėrė kelią kitiems ir nėra reikalo, kad Dievas keistų pasaulio prigimtį, be to galime būti dorybingi.

Panašios kalbos nekrito į širdį ne tik Edmondui, bet ir visiems, kurie taip ilgai kiekvieną dieną pasirodančią dvasią stebėjo. Prieštaravo mokytam vyrui, o aš ir Idalijaėjome greta giliai susimąščiusios; mūsų veiduose buvo galima išskaityti liūdesį, pastebėjo jį Edmondas ir savaip išsiaiškino. Galiausiai sustojome Pilaitėje, kun. P. ir Edmondasėjo pirmieji, dvasia savo papratimu pasirodė ir įprastu būdu pranyko iš akių per dešimtį žingsnių nuo kun. P., kuris vikriai pasileido paskui ją.

Nustebeš kun. P. nieko nesakė, atrodė ieškąs priežasties to, ką pamatė. Pasitraukė nuo įvykio vietos, atsisėdo prie palapinės ir vėl pradėjo klausinėti kai kurių detalių. Šalia buvę žmonės išsivaikščiojo, stoji tyli, vien tik mokyto vyro balsas ir Edmondo atsakymai buvo girdėti. Susimąščiusi nusileidau nuo kalvelės, iš kurios dvasia pakildavo ir stebuklingai išnykdavo. Vos nulipau žemyn,

mano riksmas sukviatė visus – ne tik kun. P., Edmondą, Idaliją, bet ir tuos, kurie aplink Pilaite vaikštinėjo ir kalbėjosi apie tai, ką tiek kartų savo akimis buvo regėję. Kai visi susirinko aplink mane, parodžiau suradusi lentos kraštą, kuris buvo uždengtas velėna.

– kažkas čia turėtų būti, – tariau, – po ta lenta. Tokiomis aplinkybėmis reikia viską patikrinti.

Edmondas paėmė savo lazda, pakišo po mano nurodyta lenta.

– Dieve! – taria tasai žmogus, taip neseniai niekuo netikėjęs, o dabar visas virpęs nuo tūkstančių jaudulių, kurių pats sau negalėjo paaiškinti. – Dieve Visagalis! Ir ką gi... mes... čia... surasime...

Tą akimirką pakelia didžiulį dangtį: tai buvo slėptuvė. Atsiveria duobė, joje baltutėlė būtybė... rankos ištiestos, veidas tarsi konvulsijos dirgsnių iškreiptas. Edmondas virpančiomis lūpomis garsiai sušuko:

– O dangau! Ką aš matau?

Numeta dangtį. Viena nuostabos, išgąščio akimirka, o kita jau leidžia sutelkti dėmesį. Atpažįsta peršviečiamą uždangalą, kuris žmogaus rankos yra nuaustas, nuplėšia jį nuo tos būtybės ir pamato... Ką? Dailią galvelę, tačiau ji yra mirtingosios moteriškės, vienu žodžiu, atpažįsta Marcelę, dailią kambarinę, patarnaujančią Idalijai. Visi pratrūko juokais. Kun. P. juokėsi kartu su mumis, atsipeikėjęs Edmondas susigriebė turįs apsimesti, kad juokiasi kaip ir kiti.

– Atleiski, pone, – tariau garbingajam kun. P., – atleisk mums, kad tapai šio vaikiško pokšto liudininku. Daug man kainavo, kad negalėjau vakar jo atskleisti. Nenuilstantis Edmondas nepaliko mums nė vienos laisvos minutės. Jaučiu pagarbą, kurią privalu ponui rodyti, ir šis jausmas susilieja su dėkingumu. Tačiau šiuo atveju manėme, kad jei Edmondas nedavė mums progos atskleisti tau tiesos, tai šis įvykis tave pralinksmins ir sutrumpins ilgas kaimo valandas.

– Nepyk, Edmondai, – tarė Idalija, – juk ne kartą tau sakėme, kad atkeršysim.

– O už ką gi? – paklausė kun. P.

– Kava paruošta, – pasakiau, – eime, pirmiau išgersime, o paskui papasakosime tau, garbingasis drauge, dėl ko sumanėme tą kerštą, kurio pagrindinis tikslas tebuvo vien pramoga.

Kai visi susėdome, o tarnai pasitraukė, kun. P. ir Edmondas dar kartą paprašė manęs papasakoti, kaip tokį ilgą laiką sugebėjome įtikinti tiek daug žmonių, kad dvasia veik kasdien ir visada toje pačioje vietoje pasirodo.

– Labai paprastai, – atsakiau. – Žemėje iškasta duobė, sumaniai įrengta slėptuvė, kuri taip kruopščiai uždengta velėna, kad neįmanoma atskirti nuo žemės šalimais. Tai ir visos mūsų priemonės, kurias panaudojome. Dvi skirtingo ūgio merginos pakaitomis vaidino dvasią: aprenktos perregimais drabužiais iš toli atrodė nepaprastai, o skirtingas ūgis savaip veikė vaizduotę. Ateidavo ir nueidavo nevaikščiojamu taku. Visa kita nuveikė paslaptis, kurią žinojo tik du vyrai ir penkios moteriškės. Penkios moteriškės! Girdi, Edmondai, tai turėtų įrodyti, kad mūsų lytis gali lygiai taip pat išsaugoti paslaptį kaip ir jūsiškė. Tokiu būdu visa ir atlikome, o dabar pasakysiu mūsų keršto priežastį: Edmondas buvo įsitikinęs, kad mums svetima tylėjimo dorybė, kad esame linkusios tikėti antgamtiniais dalykais ir kad neturime nei pakankamai nuoseklaus proto, nei pakankamai drąsos ieškoti iš pirmo žvilgsnio nesuprantamų dalykų priežasties. Tuo įvykiu parodėme ne tik Edmondui, bet ir visai vyrų giminei, kad mokame tylėti, kad vyrai lygiai kaip ir mes yra linkę tikėti vaiduokliais, ir jei jų vaizduotė užsidega, nebetiria esmės, bet lengvai leidžiasi patraukiami iliuzijos. Laikas, kad abiejų lyčių žmonės pripažintų vieni kitų vertę; moterys ar vyrai – visi kartu pasižymime tokiomis pat dorybėmis ir ydomis. Skiriamės tik lytimi ir, neturėdami vieni kitiems dėl ko priekaištauti, viskuo panašūs, gerbkime tai, kas mumyse verta pagyrimo, o vieni kitų klaidas atleiskime. Liko man išaiškinti, kaip toji dvasia giedojo po langais. Tai buvo ne kas kita, tik dainininkė, kuri su vyru po pasaulį keliaudama duoną pelno. Pirmą kartą sutikusi aš ją sulaikiau, slapta išmokiau dainos, o kai ją sudainavo, išsiunčiau naktį iš namų. Antrą kartą keliavusi pro šalį, tą patį atliko jau ne po langais ar ore, kaip klausantiems atrodė, bet ant dūmtraukio pastogėje, ir tai dar aiškiau parodo, kad protą suklaidinti galima labai paprastai, jei tam padeda vaizduotė. Toji istorija, vykusį daugelio žmonių akyse, galbūt būtų paleista į pasaulį ir paskatinusi atsirasti daugybę panašių įvykių, kurie tikriausiai kaip ir šis neturėtų jokio kito pagrindo, bet nenorėjome tuo nutikimu pagausinti prietarų, nes tokių

asmenų kaip mes liudijimai galėtų sumaišyti ne vieno sveiką protą, o labiausiai tavo, pone, atvykimas ir pagarba, kurios tu nusipelnai, paskubino mus užbaigti tą pramogą. Atleisk, Edmondai, ir pripažink, kad tasai pokštas ne kartą tau suteikė progą maloniai pasvajoti, o jautrios sielos lengvai tai supras.

Iš lenkų kalbos vertė Brigita Speičytė